

ПЪРВИ ПОЕТИЧНИ ОТГЛАСИ НА ОКТОМВРИ

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ И НЕГОВИТЕ ПРЕХОДНИЦИ

Христо Дудевски

Въздействието на Октомврийската социалистическа революция и на съветската художествена литература не предполага само разпространение на идеи, превеждане и четене на книги. Това е може би чисто външната страна на този сложен и дълбоко противоречив процес. Но и като „външна страна“ тя също има своето място и значение. Не по-малко важно е обаче да се видят идейно-естетическите промени, които настъпват в творческото развитие на отделни наши писатели и в литературата като цяло след Октомври. Нов аспект в това отношение представлява начинът, по който се откликва у нас на първите октомврийски събития. Защото новото изкуство, новото произведение означава преди всичко откриване на нова форма, от една страна, а, от друга — отказ от „старите“ правила с цел да се излязат новите. И не само това. Никога новото не се ражда изведнъж, обратно — дълго се натрупват ония елементи, от които то ще „кристализира“. Новото наследява и същевременно издига на по-високо стъпало онова, което е подготвило неговата поява.

Подчертавам тая страна на литературния процес, защото произведенията, за които става дума, твърде добре илюстрират този „закон“ на развитието. Тия произведения ни въвеждат направо в обществено-литературната атмосфера, която се създава у нас буквално на другия ден след извършването на Великата октомврийска социалистическа революция. Нищо, че някои от авторите са забравени, дори не знаем имената им, тъй като не са подписали творбите си. Въпреки това тия произведения, обнародвани в „К'во да е“, „Българан“, „Червен смях“ и „Ново време“ в периода от ноември 1917 до май 1920 г., определено стоят в идейна и тематична връзка с „Pro patria“, „Първи май“ и „Христу Ботеву“ на Смирненски. Какво конкретно имам предвид?

Струва ми се, че всички тия, както условно наричам „първи поетични отгласи на Октомври“, съдържат редица елементи, които литературната история не може да не вземе под внимание. Чрез тях се дава израз на най-голямото събитие в човешката история — въстанието на петроградските моряци и войници, работници и селяни под ръководството на Болшевишката партия. Ехото на залпове на „Аврора“ разтръсва цялата планета, техният ек стряска войниците по фронтовете на империалистическата война, зове на подвиг смелите.

Естествено първият политически отглас на Октомври у нас срещахме в партийния орган „Работнически вестник“. Още в уводната статия „Революционният преврат в Русия“ в брой 150 от 10 ноември 1917 г. се казва: „Грандиозни събития в Русия отново приковават вниманието на цял свят. Самоотверженият петроградски пролетариат, който даде неизброимо скъпи жер-

тви за делото на революцията, се дигна отново под водителството на болшевиките и с мощен устрем събори коалиционното правителство на Керенски, което задръстваше пътя на мира и революцията. Днес Петроград, дето пулсира животът на Русия, е напълно в ръцете на революционната демокрация.

От 7 ноември руската революция минава в здрави, надеждни ръце. От 7 ноември великата руска революция се повежда по нов, ясен и строго очертан път. Това е пътът на мира и освобождението на народите. . .“

Цитирам тия знаменателни редове от „Работнически вестник“, тъй като те съдържат почти всичко, което можеше и трябваше да се каже на нашия народ още в ония дни какво представлява Октомврийската социалистическа революция. Тук положителното отношение към новите събития в Русия се съчетава с трезвата политическа оценка. За отбелязване е също, че в уводната статия на „Работнически вестник“ по подходящ начин е отразено участието на В. И. Ленин като организатор и вожд на новите революционни маси. „Ленин — четем в статията — посрещнат с продължителни ръкопляскания, произнесе реч, в която заяви, че трябва да се тури незабавно край на войната. За тази цел новата власт ще трябва да предложи на воюващите примирие. Втората задача на властта ще бъде предаването земята на селяните и уреждането на икономическата криза.“

Няма спор — в края на 1917 г. въпросите на мира и глада са били най-актуалните, които измъчените от тригодишна безсмислена война народи са очаквали да бъдат решени. Единствено болшевиките в Русия издигат тия въпроси в своя политическа програма. Така червеното знаме на Октомври, образът на Ленин стават синоними на възжеланията на работните хора за мир и социално освобождение. Нещо повече. Близката и напълно реална перспектива за победа на социалистическата революция и в други страни създава небивало напрежение в умовете, повишава чувствителността към новите идеи, изостря интереса към уличните демонстрации на войнишките жени и вдовици, на работниците.

Ето тия нови състояния на духовете се опитват да отразят нашите революционни поети, опитват се да ги възплътят в художествено-литературни образи.

Като първа проява в това отношение мога да посоча една „Злободневка“, поместена във вестник „К“ во да е“ (бр. 287 от 18 ноември 1917 г.):

Бай Керенски, бай Керенски,
ама че си бил с късмет:
изрита те бай ти Ленин
като непотребна смет.

Почти по същото време Александър Божинов (с псевдоним Бисмарк II пуска в списание „Българан“ (бр. 30) стихотворбата „Ленин“. Фактически това е първият положителен отглас на българановци за Октомврийската революция; за втори път, в брой 37, по случай Новата 1918 г. Александър Божинов обнародва своя скица на Ленин, леко усмихнат.

Че иденте на Октомври, както и образът на Ленин са възбуждали някои от българановците, говори фактът, че през декември 1917 г. младият поет Ведбал също влага името на Ленин в една от хумористичните си бележки „Послание за мир“ („Барабан“, бр. 389).

Наистина в „Послание за мир“ личи още неразбиране на Лениновото дело, но от значение е насоката, която се набелязва в развоя на поета. Телпърва Смирненски ще се освобождава от веселото, ведбаловското отношение към съвременните герои и събития. За това подсеща например стихотворението „Молитва на един столичанин“ (1917), където под „кръвнини страшни“ поетът разбира империалистическата война. „Молитва на един столичанин“ е важен документ в еволюцията на Ведбал към социални настроения и рево-

люционни идеи. Още по-определена позиция срещу буржоазната действителност той заема в епиграмата „На търговците“ (1918):

— Недейте граби толкоз! Народът стене, страда,
изпратил в урагана чадата свои скъпи!
Съвсем го вий обрахте! Такава ли награда
на тез неуморими за свобода сеячи,
на тез чувовни вѳинни, о търтеи, се пада!?. . .

Влиянието на социалистическото движение внася още по-голяма задълбоченост в творчеството му; той отправя поглед към класовото деление, към социалното потисничество и повишава изобличителната сила на новите си стихове. Това е много важно.

За българския народ краят на Първата империалистическа война идва с пробива на Добро поле. Нашите войници напускат фронта и тръгват към столицата да дирят сметка от монарха и неговите министри. По време на Владайското войнишко въстание Христо Измирилев учи във Военното училище и като юнкер участва в разгрома на войниците при Владая. Преживяното през ония дни окончателно го убеждава, че неговото място на поет е при народа. И през ноември 1918 той захвърля юнкерската униформа.

Това не е само един юношески жест на протест, а равностетка на досегашните мисли и избор на нова програма за бъдеще. Тоя факт издава вътрешната закономерност в развитието на поета. Обогаден с нови и най-различни впечатления от съвременността, той постепенно се насочва към усвояване на такъв художествен метод, който би му осигурил едно по-цялостно, жизнено-направдиво пресъздаване на обективната действителност. По това време Ведбал твори стихотворението „От великото до смешното“ („Българан“, 1918, бр. 29).

Обикновено „От великото до смешното“ се разглежда като пряк отзив на Владайското въстание. И сигурно е така. Според мен това стихотворение има по-широко значение — за пръв път тук прозвучава октомврийската тема у младия автор.

От Владая юнкерът Христо Измирилев се завръща у дома с дълбока омраза към света на ситите, с вътрешно прозрение в сложната стълбица на буржоазното общество; сега вече открито изразява симпатиите си към осакатените и измъчените. Той се свързва не само идейно, но и литературно-художествено с живота и борбите на народа; изгражда раздвижени картини, с майсторство поднася най-субективни трепети и трудно уловими възприятия:

Свърши се! . . . Последният тътен замре.
В нощта непрогледна
затихват вълните на буйно море
с въздишка последна, —
вълните зловещи от кръв и сълзи.

На тая основа са разбираеми ония чувства на неприязън, които извикват убийците:

Те бързат! . . . Закрили уши и очи,
не чуват, не гледат.

Затова пък, както казах, симпатиите на поета изцяло са на страната на бунтовниците и тая общност с тях го кара да вижда в разгрома залог за близката победа:

Те бързат. . . Далече камбани ехтят,
трошат се окови
и воини бодри се мълком редят
под светли и нови
девици, зовещи за мирна борба. . .

В сравнение с всичко, което Смирненски е напечатал преди „От великото до смешното“, това стихотворение носи редица качествено нови белези. Преди всичко тук младият поет прави смела крачка напред от изобразяване на от-

делен герой към изобразяване на тъпата, масата, интересуват го страданията и съдбата на милионите. В същото време той заема сурова и непримирима позиция спрямо буржоазното общество. При това тая критическа позиция се оказва отрицателна не само в социален, но и в естетически план. В този смисъл може да се заключи, че „От великото до смешното“ има значение на юношески дебют на Христо Смирненски като социалистически поет, макар под текста на първата публикация да стои старият псевдоним — Ведбал. Не случайно „От великото до смешното“ е посрещнато крайно положително от съвременниците.

Изобщо периодът 1918—1920 г. е период не само на активен политически живот — голямата железничарска стачка, Владайското войнишко въстание, преименуването на БРСДП (т.с.) в БКП и други, но е време на творчески подем сред писателите, главно поетите. През ония години сякаш втора младост преживява Димитър Полянов, който през 1921 г. издава трета сбирка „Железни стихове“. През 1919 г. подновява излизането си теоретичният орган на БКП — списанието „Ново време“, където намират място много нови имена, поставят се нови литературни теми и проблеми, широко се отразяват развитието и първите успехи на младата съветска литература. През същата 1919 г. се появяват два нови партийни органа — хумористичното списание „Червен смях“ и вестник „Равенство“ на жените-социалистки. Около тия легални партийни периодически издания се групират повечето от младите поети — Крум Кюлявков, Николай Хрелков, Христо Ясенов, Христо Смирненски; активно сътрудничат още Трайко Симеонов, Цветан Чачановски, Пейо Андреев, Димитър Белоречки (Осинин) и други по-малко известни автори. Всички съзнават, че на техните плещи е легнала огромна гражданска и идейно-естетическа задача — да се усвои един съвсем нов „терен“: темата за социалистическата революция. И нищо чудно, че сега нещо като „постоянни“ стават образите на бурята, вихъра, пламъка, гръма, грохота, вулкана и т.н.; редица епитети също добиват „постоянна“ употреба: времето е ново, тъпите — червени, разбунени, бунтът, заканите — кървави, последни, камбаната — празнична, гривите — огнени, градът — настръхнал, пристъпът — страшен, устремът — последен и пр. Освен това много често се търсят и правят аналогии с минали исторически преврати, с герои от древния Рим (Спартак), с Христос и други. Явно това е един нов тип асоциации — асоциации, родени от новото общественополитическо движение. Настъпващото самò налага свой начин на възприемане, а оттам — свой тип на образно-емоционално осмисляне.

Разбира се, в случая развитието на българската пролетарска поезия далеч не се слага в пряка зависимост от развитието на революционното работническо и социалистическо движение, макар такава връзка да съществува, но не тъй непосредствено. Активното, пролетарско-революционно отношение към живота — ето какво прави младите творци тръбачи на новите социалистически идеи. Пролетарският революционер е преди всичко човек на действието. Неговият революционен идеал е несъвместим с еснафската инертност; той мечтае да руши и съзижда, стреми се да улавя кълновете на новото и да им дава път да се утвърдят в живота.

За пример ще взема публикуваното в „Ново време“ стихотворение в проза „Там рози, рози алени ще цъфнат“ от Трайко Симеонов. За отбелязване е, че авторът изпълва с ново, революционно съдържание образите от известното Тургенево стихотворение в проза „Как хороши, как свежи были розы...“ На второ място подчертаното интернационалистично звучене на творбата подсеща за ония нови ритми и образи, които по-късно ще наблюдаваме у Смирненски. Диханието на Октомври се долавя най-вече в заключителните редове.

„Бащи и майки! . . Жени, деца! . . Братя и сестри! . . Недейте плака за падналите в борбата за братството в света. . . а чакайте и бъдете готови. . . Не чувате ли вече призивния звън на бойния набат, който ни зове в борбата — за повече слънце, за повече хляб и повече свобода. . . Чуйте! . . Той ни зове. . . Да бъдем готови. . . И паднем ли и ние там — в борбата, във великата борба за братство в света. . . там. . . от нашата кръв на нашите могили. . . там, рози, рози алени ще цъфнат. . . („Ново време“, № 7 от 1 октомври 1919 г.).¹ Това стихотворение в проза е посветено на загиналите в борбата срещу интервентите и контрареволуцията в Русия.

Твърде неумел опит да се отвърне с образи и картини на Октомври представлява стихотворението „Победни лъчи“ от Пейо Андреев („Ново време“, № 4 от 15 август 1919 г.). Отбелязвам го, защото носи идейната и литературната атмосфера на времето. А за да бъде поне отчасти пълна картината, не мога да не спомена „Литературната страница“ в брой 3 на „Червен смях“, замислена явно с програмен характер. Освен „Петроград“ на Христо Ясенев, което цензурата отхвърля и мястото е останало празно, тук са поместили стихове Крум Кюлявков — „Руски степи“ — и Николай Хрелков — „Песен на чука“ и „Вяра“. Как трудно е вървяло овладяването на революционната тема, можем да съдим по „Песен на чука“ от Хрелков. Началото на стихотворението издава реминисценции от Николай Лилиевата филигранна звукопис („Светло утро — ти прокуди“, „Чуй в гората смъртен стон“), но постепенно вдъхновението укрепва, образите се избистрят, добиват революционен смисъл. Още по-самостоятелен Хрелков се представя във „Вяра“. Стихотворението е кратко и ще го приведа цялото:

Каква ще бъде тук смъртта ми? —
не знам, не искам и да зная:
посред световните измъни
един за мен ще бъде края.

Но знам, че нявга ще разкрие
небето грейнали покрови
и моят стих ще се опие
от звън на счупени окови.

Впрочем с революционни стихове, епиграми, фейлетони и вицове излиза и Христо Ясенев, много от които той подписва с новите си псевдоними — Трети интернационал, Чрезвичайка, Ваня Петроградски. Тук трябва дебело да се подчертае, че първите четирнадесет броя на сп. „Червен смях“, плод на съвместната редакция на Христо Ясенев и Крум Кюлявков, съдържат изключително ценен и все още непълно проучен материал за изясняване генезиса и развитието на нашата пролетарско-революционна сатира. Нейният патос на изобличение е обърнат изцяло срещу представителите на вътрешната и международната реакция, в защита на Съветска Русия. Достатъчно е да се прочете „Злободневка“ на Ясенев, за да се почувствува как постепенно авторът се освобождава от поетиката на модерна лирика и овладява революционната социалистическа насоченост. У него този процес намира най-ярък израз в „Петроград“ — ода на Октомврийската революция. Написано по конкретен повод — успешното отблъскване на полските панове и бялата армия на Юденич пред Петроград — стихотворението е документ как един реален исторически факт може да прерасне в голямо художествено обобщение: образите на героичните чедата на революционния Петроград добиват значение на символ — единствено те носят социално освобождение на човечеството „през този тъмен век на хищници и роби“.

¹ Сrv. Д. И. П о л я н о в. Ний идем. . . , в.Работническа защита, бр. 1 от 3. XII. 1918 г.

Тоя тласък Христо Ясенев получава от Октомврийската революция. Тя именно го въоръжава със силата на революционната перспектива, насочва го по пътя на трайното, народното, социално-действено изкуство. Но той създава „Петроград“ като български комунист и интернационалист, написва ги по зова на сърцето си, без да дири образци — наши или чужди.

Подчертавам тая страна в еволюцията на Ясенев от модернизъм към социалистическо изкуство, защото въпросът е принципен. Възприемането на идеите на Комунистическата партия не изсушава дарованието, нито пък нивелира индивидуалността на отделните творци, както мислят някои. Примерът с „Петроград“ и Ясенев е само още едно доказателство към хилядите от тоя род.

При Смирненски стои Владайското войнишко въстание, а непосредствено до него — историческите събития в Русия. Това са реалните лостове, които извеждат дарованието на поета в оная орбита, която направи от него първия наш поет социалистически реалист, първия партнен поет-художник.

Верен син на революцията, Смирненски я възпява с пламенен възторг. Имам предвид главно четирите негови стихотворения — „Първи май“, „Христу Ботеву“, „Ний“ и „Червените ескадрони“, публикувани за времето от 1 май до 3 септември 1920 г. Тук атмосфера, настроение, образи и картини — всичко носи типичните черти на революционната социалистическа лирика. Тук въображението на поета свободно „събира“ в един възел минало и настояще, рисувайки със силни изрази, с много багри, с революционна вяра борбата на работните хора, близката победа на труда. И това не е експеримент във формата, безпредметни търсения на нови стилови, композиционни, колоритни решения на темата „личност и народ“, а поезия на масите, на смелите и творчески дерзания, за преодоляване на шаблона и безличието.

За „Първи май“, „Христу Ботеву“, „Ний“ и „Червените ескадрони“ е писано твърде много. Като че няма какво да се добави. Изкуството на поета е проявено в това, че всички художествени средства говорят за неспирния борчески устрем, за непрестанната борба против социалните потисници, всички образи внушават неотразимо идеята за тържеството на социалистическата революция. Тук Смирненски е истински революционен поет — поет на борческа мисъл и комунистическа идейност. Руската революция и любовта към руския народ Смирненски възпява с толкова лирична страст, дълбочина и интернационалистично чувство, че и досега нему не може да съперничи никой български поет. Историческият смисъл на социалистическата революция като нова ера в живота на човечеството Смирненски изразява така:

И когато сетний камък на обгърнатия в пламък
и разплуха древен замък се отрони в пепелта,
вий слезнете от конете и земята целунете —
въдворете вечна обич, вечна правда на света.

В заключение бих казал следното: до темата за социалистическата революция Смирненски идва творчески подготвен и идейно превъоръжен; при това той не тръгва сам; редом с него или преди него вървят много други поети, влюбени като него „в зората на новия ден“, но нямащи неговата дарба на големия художник. Онова, което ги обединява, е, че за всеки поотделно Октомврийската революция отключва един нов социален свят и отношението към нея става мерило за тяхната сила на поети. Като всеки истински талант Смирненски подхваща техните традиции и ги изнася на непостижима висота. Това е историческото новаторство на автора на „Да бъде ден“, най-последователния и самобитен изразител на идеите на Октомври, първия майстор на революционно-социалистическата ни литература.